

Małgorzata Przeniosło*

Marek Przeniosło**

Sara Kosno***

Profesorowie pedagogiki i psychologii na uniwersytetach II Rzeczypospolitej¹

Professors of Pedagogy and Psychology at Universities of the Second Polish Republic

Abstract: Chairs of Pedagogy and Psychology were present at each of the six Polish interwar universities. Their specific profiles and nomenclatures were usually inconsistent. This article presents a group portrait of the professors who headed those chairs.

* Małgorzata Przeniosło (ORCID: 0000-0001-7487-9976) – prof. dr hab., pracownik Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, kierownik Zakładu Historii Oświaty i Wychowania; kierownik grantu NCN – Rada Główna Opiekuńcza 1914–1921 i grantu NPRH – Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej; kontakt: malgorzata.przenioslo@ujk.edu.pl.

** Marek Przeniosło (ORCID: 0000-0002-7387-8530) – prof. dr hab., pracownik Instytutu Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, kierownik Zakładu Historii XX wieku Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach; kontakt: marek.przenioslo@ujk.edu.pl.

*** Sara Kosno (ORCID: 0000-0003-3645-6627) – studentka w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach; kontakt: sara.terelak@gmail.com.

1 W tekście wykorzystano materiały źródłowe zgromadzone podczas realizacji grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki: Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej (kierownik Małgorzata Przeniosło). Efektem realizacji projektu jest sześć tomów *Słownika*, każdy poświęcony innemu uniwersytetowi; M. Przeniosło, M. Przeniosło, *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jagielloński*, Kielce 2021; *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Kielce 2022; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce 2022; *Uniwersytet Warszawski*, Kielce 2022; *Uniwersytet Poznański*, Kielce 2022; *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie*, Kielce 2022.

There were 16 such scientists (Stefan Baley, Zygmunt Bielawski, Stefan Błachowski, Ludwik Chmaj, Antoni Danysz, Ludwik Jaxa-Bykowski, Stanisław Kobyłecki, Mieczysław Kreutz, Zygmunt Bolesław Kukulski, Stanisław Łempicki, Marian Massonius, Zygmunt Mysłakowski, Bogdan Nawroczyński, Bogdan Suchodolski, Stefan Szuman and Władysław Witwicki). Compared with other professorial chairs, the interwar professors of pedagogy and psychology were a representative group. They were often educated at more than one university and progressed through the stages of their scientific and professional career in typical circumstances. However, some areas distinguished this group. Most of all, their educational, scientific and professional foundation consisted of an exceptionally wide range of fields of study. Before heading a professorial chair, in addition to pedagogy and/or psychology, most of them had usually studied other, unrelated disciplines. Therefore many of them should be considered interdisciplinary researchers.

Keywords: universities in the Second Polish Republic, Polish educators in the twentieth century, Polish psychologists in the twentieth century.

Historia katedr uniwersyteckich o profilu pedagogicznym i psychologicznym w przypadku ziem polskich miała swój początek dopiero w II Rzeczypospolitej. W każdym z funkcjonujących wówczas sześciu uniwersytetów² tworzono takie struktury, choć zwykle ich charakter i nazewnictwo były niejednolite. W większości wypadków nie funkcjonowały one jako Katedry Pedagogiki i Katedry Psychologii, ale zawierały w swych nazwach jeszcze dodatkowe człony związane z innymi gałęziami wiedzy, często to połączenie kojarzyło ze sobą właśnie pedagogikę i psychologię (nazwy katedr zamieszczono w tabeli 1)³.

- 2 Było to pięć uniwersytetów państwowych: Uniwersytet Jagielloński (UJ), Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (UJK), Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie (USB), Uniwersytet Warszawski (UW), Uniwersytet Poznański (UP), oraz jeden prywatny: Katolicki Uniwersytet Lubelski (KUL).
- 3 Przed 1918 r. na uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie oddzielnych katedr pedagogicznych i psychologicznych nie uruchomiono, ale zajęcia bezpośrednio lub pośrednio związane z obu dyscyplinami na nich realizowano. Wykładowcami byli kierownicy innych katedr, np. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego (UL) Jan Bartoszewski i Błażej Jaszowski, na Wydziale Filozoficznym

W artykule nie skoncentrowano się na historii katedr, o których mowa wyżej⁴, ale na osobach nimi kierującymi. Tekst będzie próbą zarysowania portretu zbiorowego profesorów pedagogiki i psychologii⁵. Do tej grupy zaliczono też osoby stojące na czele katedr, których profil był przynajmniej częściowo związany z obu dyscyplinami. Rozważaniami objęto tylko kierowników katedr, którzy mieli formalne nominacje profesorskie, nie uwzględniono osób czasowo kierujących interesującymi nas strukturami (zatrudnionych w charakterze zastępców profesorów). Wspomnieć też trzeba, że część katedr, mimo że poszczególne uczelnie posiadały zgodę na ich funkcjonowanie⁶, czasowo nie była obsadzona.

Informacje zamieszczone w tekście oparto przede wszystkim na źródłach archiwalnych, wśród nich elementem podstawowym były teczki personalne poszczególnych osób. Aby uniknąć wielokrotnego powtarzania w przypisach odwołań do wykorzystanych materiałów, w aneksie 1 zamieszczono wykaz wykorzystanych źródeł (w przypadku niektórych profesorów także opracowań). W przypisach, które umieszczono w tekście, znalazły się informacje o dodatkowych wykorzystanych pozycjach.

tej uczelni Kazimierz Twardowski, na Wydziale Filozoficznym UJ Maurycy Straszewski i Władysław Heinrich, lub specjalizujący się w tym zakresie docenci (np. na Wydziale Filozoficznym UL Bolesław Mańkowski, na Wydziale Filozoficznym UJ Leon Kulczyński i Antoni Karbowski).

- 4 Na ten temat: M. Przeniosło, *Katedry pedagogiczne na uczelniach akademickich w II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 62 (2017), nr 2, s. 134–152, DOI: 10.5604/01.3001.0010.3294.
- 5 Ze względu na stosunkowo niewielką liczbę osób, która poddana zostanie analizie, w przypadku niektórych elementów przedstawiony portret nie zawsze będzie pozwalał na wyciąganie dalej idących wniosków. Mimo wszystko będzie to jednak możliwe w szerszej skali dzięki zestawieniu części przedstawionych danych z informacjami dotyczącymi profesorów całych uczelni.
- 6 W Polsce w okresie międzywojennym system organizacji uczelni akademickich opierał się na funkcjonowaniu ograniczonej liczby katedr. O ich tworzeniu i liczbie decydowało Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP). Na kierowników katedr powoływano profesorów nadzwyczajnych lub (co było angażem bardziej prestiżowym) profesorów zwyczajnych. Podobne zasady obowiązywały na uczelniach galicyjskich przed 1918 r.

Katedry pedagogiki i psychologii

W okresie międzywojennym na sześciu istniejących wówczas uniwersytetach (zob. przypis 2) zatrudnionych było w sumie 17 profesorów kierujących katedrami pedagogiki i psychologii. Byli to: Stefan Baley, Zygmunt Bielawski, Stefan Błachowski, Ludwik Chmaj, Antoni Danysz, Ludwik Jaxa Bykowski, Stanisław Kobyłecki, Mieczysław Kreutz, Zygmunt Bolesław Kukulski, Stanisław Łempicki, Marian Massonius (Piotr Marian Massonius), Zygmunt Mysłakowski, Bogdan Nawroczyński (Roman Bogdan Nawroczyński), Bogdan Suchodolski, Stefan Szuman i Władysław Witwicki (zob. tabela 1)⁷. Nawroczyński był kierownikiem katedry na dwóch uczelniach, początkowo na UP, następnie na UW, tak więc faktycznie interesuje nas 16 profesorów.

Tabela 1. Profesorowie pedagogiki i psychologii i ich droga naukowa

Imię i nazwisko	Doktorat	Habilitacja	Katedra
Uniwersytet Jagielloński			
Zygmunt Mysłakowski	UJ (1917)	UJ (1925)	Pedagogiki (1928–1939)
Stefan Szuman	U Monachiuma (1914) UP (1926)	UP (1927)	Psychologii Pedagogicznej (1928–1939)
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie			
Zygmunt Bielawski	UL (1914)	UJK (1919)	Katechetyki i Pedagogiki (1920–1933)
Mieczysław Kreutz	UJK (1924)	UJK (1928)	Psychologii (1934–1939)
Stanisław Łempicki	UL (1913)	UJK (1922)	Historii Oświaty i Szkolnictwa (1924–1939)
Bogdan Suchodolski	UW (1925)	UW (1934)	Pedagogiki (1938–1939)
Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie			
Ludwik Chmaj	UJ (1914)	UJ (1930)	Pedagogiki (1938–1939)
Piotr Marian Massonius	U Lipsk (1889)	brak	Filozofii i Pedagogiki (1920–1932)

7 Do grona interesujących nas osób nie zaliczono profesora UJ Władysława Heinricha (zob. także przypis 3), który wprawdzie z wykształcenia był psychologiem (doktorat i habilitacja z psychologii), ale na uczelni krakowskiej kierował najpierw II, następnie I Katedrą Filozofii. Problematyką psychologiczną zajmował się także podczas kierowania katedrą, był kierownikiem Pracowni, a następnie Zakładu Psychologii Doświadczalnej na Wydziale Filozoficznym UJ.

Imię i nazwisko	Doktorat	Habilitacja	Katedra
Uniwersytet Warszawski			
Stefan Baley	UL (1911) UJK (1923)	brak	Psychologii Wychowawczej (1928–1939)
Stanisław Kobyłecki	U Lipsk (1905)	brak	Psychologii (1919–1929)
Bogdan Nawroczyński	UL (1914)	brak	Pedagogiki i Organizacji Szkolnictwa (1926–1939)
Władysław Witwicki	UL (1901)	UL (1904)	Psychologii (1919–1939)
Uniwersytet Poznański			
Stefan Błachowski	U Getynga (1913)	UL (1917)	Psychologii i Pedagogiki Eksperymentalnej (1919–1939)
Antoni Danysz	U Wrocław (1876)	UL (1895)	Pedagogiki i Dydaktyki (1919–1924)
Ludwik Jaxa Bykowski	UL (1904)	UP (1926)	Pedagogiki i Dydaktyki (1927–1933)
Bogdan Nawroczyński	UL (1914)	brak	Pedagogiki i Dydaktyki (1924–1926)
Katolicki Uniwersytet Lubelski			
Zygmunt Bolesław Kukulski	UJ (1917)	UJK (1925)	Pedagogiki (1925–1939)

Uwagi: ^a U = Uniwersytet (np. U Monachium = Uniwersytet w Monachium).

Źródło: zestawienie przygotowane w oparciu o źródła wymienione w aneksie 1.

Katedry pedagogiki i psychologii (nieraz w połączeniu z dyscyplinami pokrewnymi) funkcjonowały w zdecydowanej większości na wydziałach filozoficznych lub humanistycznych poszczególnych uniwersytetów⁸. W dwóch przypadkach – jednym na UJK i jednym na UW – utworzono je także na wydziałach teologicznych tych uczelni.

8 Wydziały Filozoficzne były strukturami bardzo rozbudowanymi, grupowały zarówno dyscypliny humanistyczne, społeczne, jak i matematyczno-przyrodnicze. Na UJK, UW i UP w połowie lat dwudziestych funkcjonujące na nich wydziały filozoficzne podzielono na dwie oddzielne struktury: Wydział Humanistyczny i Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. Na USB takie dwa wydziały istniały przez cały okres międzywojenny, na KUL od początku działał Wydział Humanistyczny (nie było tu jednak Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego), z kolei na UJ podziału Wydziału Filozoficznego w okresie międzywojennym nie dokonano.

Wykształcenie, droga zawodowa i naukowa profesorów pedagogiki i psychologii przed otrzymaniem katedry

Nauka na poziomie szkoły średniej i studiów wyższych w przypadku większości interesujących nas osób była realizowana w podobny sposób. Do szkoły średniej uczęszczano zwykle w miejscu zamieszkania lub w pobliskim większym mieście. Rodziny bardziej zamożne wysyłały czasem dzieci do placówek dalej zlokalizowanych, szczególnie jeżeli ich profil kształcenia był bardziej odpowiedni dla planowanej dalszej edukacji dziecka. W przypadku studiów praktyką spotykaną u dużej części przyszłych profesorów uniwersyteckich było realizowanie nauki kolejno na więcej niż jednej uczelni⁹. Mogło to dotyczyć zgłębiania wiedzy w ramach tej samej dyscypliny, czasem dyscypliny dodatkowej. Nauka na kolejnej uczelni (kolejnych uczelniach) trwała zwykle nie dłużej niż 1–2 lata, nieraz jedynie semestr, to powodowało, że całkowity czas studiów zwykle nadmierne się nie wydłużał. W gronie analizowanych 16 profesorów większość z nich (9) na etapie studiów naukę realizowała na więcej niż jednej uczelni. W przypadku niektórych były to trzy lub więcej placówek. Niewątpliwym „rekordzistą” był Nawroczyński, który naukę pobierał kolejno: w Instytucie Politechnicznym w Warszawie (studia z zakresu architektury), na Cesarskim UW (studia prawnicze), Uniwersytecie w Berlinie (studia filozoficzne i filologiczne), Uniwersytecie w Lipsku (studia filozoficzne, psychologiczne i pedagogiczne), Uniwersytecie w Dorpacie (studia prawnicze) i UL (studia filozoficzne i psychologiczne). Naukę na kilku uczelniach realizował także Kobyłecki. Studiował kolejno: na UJ (studia filozoficzne, matematyczne i fizyczne), Uniwersytecie w Lipsku (studia psychologiczne, fizjologiczne i matematyczne), Uniwersytecie w Getyndze (studia psychologiczne), Uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim (studia fizjologiczne). Ostatecznie doktorat (rozprawa z zakresu psychologii) uzyskał na Uniwersytecie w Lipsku. Dodatkowo kształcił się w zakresie filozofii i teologii w jezuickich placówkach naukowo-dydaktycznych (w Tarnopolu i Krakowie). Poza studiami tradycyjnymi większość z analizowanej grupy profesorów odbywała także studia uzupełniające, niektórzy na więcej niż jednej uczelni.

9 W przypadku wszystkich sześciu uniwersytetów łącznie profesorów kierujących katedrami było 953.

Przed otrzymaniem katedry zdecydowana większość przyszłych profesorów miała związek z nauczaniem na poziomie wyższym, rzadko katedrę obejmowały osoby, które w ogóle nie miały takiego doświadczenia. W przypadku interesującej nas grupy osób nieprowadzących wcześniej zajęć na uczelniach lub mających jedynie krótkotrwałe epizody o takim charakterze było stosunkowo dużo – pięć. Wśród nich chociażby Łempicki, który przed objęciem katedry na UJK realizował się jako nauczyciel w szkolnictwie średnim, dziennikarz i urzędnik. Zanim powierzono mu Katedrę Historii Oświaty i Szkolnictwa we Lwowie, otrzymał nominację profesorską na UW, ostatecznie ze względów rodzinnych katedry w Warszawie nie objął. Wśród osób, które doświadczenie w nauczaniu w szkolnictwie wyższym miały, najczęściej spotykanym wariantem był angaż przed otrzymaniem katedry na stanowisko asystenta (ewentualnie potem adiunkta), a następnie praca jako docent. Docent mógł być na uczelni zatrudniony na stanowisku asystenta lub adiunkta, ale często otrzymywał jedynie zajęcia zlecone (wiele osób po habilitacji miało szansę na prowadzenie zajęć tylko w takim charakterze). Docenci nieposiadający na uczelni etatów ze względów finansowych zwykle szukali dodatkowego zatrudnienia.

Wcześniej wspomniano o drodze zawodowej Stanisława Łempickiego, dla ilustracji przytoczyć tu można jeszcze informacje o ścieżce kariery zawodowej trzech innych profesorów: Bielawskiego, Suchodolskiego i Szumana. Bielawski przed otrzymaniem katedry był kapelanem w zakładzie karnym (bezpośrednio po święceniach kapłańskich), następnie katechetą w Seminarium Nauczycielskim; pełniąc równocześnie obowiązki katechety, po przeprowadzeniu procedury habilitacyjnej został docentem na UL (tu prowadził zajęcia zlecone). Suchodolski był nauczycielem w szkolnictwie średnim, prowadził zajęcia zlecone jako docent w Wolnej Wszechnicy Polskiej, na UW, a także w Szkole Głównej Handlowej, przez kilka lat był też urzędnikiem w MWRiOP. Szuman zaś przed otrzymaniem katedry pracował jako lekarz w należącej do jego ojca Klinice Chirurgicznej (miał doktorat z medycyny i psychologii, habilitację z psychologii pedagogicznej), następnie był nauczycielem tkactwa artystycznego (tkactwo było jego pasją), lekarzem szkolnym w jednym z gimnazjów poznańskich, także wizytatorem w Okręgu Szkolnym Poznańskim.

Aktywność naukowa

Jednym z podstawowych mierników aktywności naukowej środowiska akademickiego są publikacje naukowe. Chodzi o ich liczbę, ale także rangę naukową i wkład w rozwój danej dyscypliny. Aktywność publikacyjna większości profesorów pedagogiki i psychologii była znacząca. W zasadzie dorobku żadnego z nich nie można określić jako niewielki (tu punktem odniesienia może być analiza dotycząca wszystkich profesorów uniwersyteckich – wśród nich przypadki słabej aktywności publikacyjnej nie były zjawiskiem wyjątkowym¹⁰). W gronie 16 interesujących nas osób do najbardziej aktywnych publikacyjnie (biorąc pod uwagę okres do 1939 r.) trzeba zaliczyć: Jaxę Bykowskiego, Kukulskiego, Łempickiego, Nawroczyńskiego, Suchodolskiego, Szumana i Witwickiego. Na przykład Szuman do 1939 r. opublikował prawie 100 tekstów naukowych, w tym kilkanaście monografii, po drugiej wojnie światowej kolejnych ponad 100 pozycji.

Do prowadzenia badań naukowym na wysokim poziomie (szczególnie w przypadku niektórych dyscyplin) konieczna była znajomość języków obcych. Nie tylko umożliwiała ona zapoznawanie się ze światową literaturą naukową, ale także przygotowywanie własnych tekstów obcojęzycznych. Generalnie polscy międzywojenni profesorowie uniwersytecy byli osobami posiadającymi duże umiejętności językowe, zwykle niemal każdy z nich władał przynajmniej jednym lub dwoma językami obcymi, nierzadka była znajomość więcej niż dwóch języków. Do najbardziej powszechnych należała wówczas znajomość języka niemieckiego, kolejne miejsce zajmowały języki: francuski i rosyjski, dalsze angielski i włoski. W przypadku niektórych dyscyplin częsta była także znajomość łaciny. W gronie interesujących nas profesorów umiejętności pod tym względem były większe niż przeciętne. Oczywiście pamiętać trzeba o pew-

10 U części profesorów następował spadek aktywności naukowej po otrzymaniu katedry. Przyczyny tego mogły być różne, niektórzy ograniczali swe zaangażowanie w tym zakresie ze względu na podjęcie się czasochłonnych obowiązków organizacyjnych na uczelni, u niektórych mogło to wynikać chociażby z pogorszenia stanu zdrowia. W wielu wypadkach otrzymanie katedry było jednak dodatkowym impulsem do większej aktywności.

nej zawodności ustaleń dotyczących umiejętności językowych (opierać się tu możemy głównie na deklaracjach indywidualnych). Z poczynionych ustaleń wynika, że każdy z profesorów pedagogiki i psychologii władał przynajmniej dwoma językami obcymi, niektórzy deklarowali znajomość czterech, a nawet pięciu języków. W tej ostatniej grupie (pięć języków) znalazło się aż czterech spośród nich: Chmaj, Baley, Witwicki i Kukulski. Posiadamy informację, że np. Chmaj znał niemiecki, francuski, angielski, włoski i holenderski, natomiast Baley niemiecki, francuski, angielski, rosyjski i ukraiński.

W środowisku akademickim elementem świadczącym o pozycji naukowej danej osoby było pełnienie kierowniczych funkcji w organizacjach naukowych. Także samo członkostwo w niektórych z nich traktowano jako docenie osiągnięć naukowych. Na gruncie polskim w okresie międzywojennym tak było szczególnie z członkostwem w Polskiej Akademii Umiejętności (wcześniej w Akademii Umiejętności). Spośród interesujących nas profesorów do 1939 r. w ten sposób zostało wyróżnionych czterech: Szuman, Łempicki, Nawroczyński i Danysz¹¹. Jeśli chodzi o członkostwo w specjalistycznych organizacjach naukowych (krajowych i zagranicznych), to niektórzy należeli nawet do więcej niż 2–3 takich struktur, a w prace części z nich włączali się bardziej aktywnie. Na przykład Błachowski był współtwórcą Polskiego Towarzystwa Antropologicznego (w 1925), współtwórcą i przewodniczącym Poznańskiego Towarzystwa Psychologicznego (od 1929), prezesem Poznańskiego Towarzystwa Pedagogicznego (od 1937). W przygotowanych przez niego własnych życiorysach odnajdujemy także informacje o członkostwie w Polskim Towarzystwie Filozoficznym we Lwowie (od 1913), Poznańskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk (od 1920 r.), Międzynarodowym Towarzystwie Psychotechnicznym (od 1922). Był także członkiem Niemieckiego Towarzystwa Psychologicznego i Międzynarodowego Komitetu Zjazdów Psychologicznych. Witwicki zaś był współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie (1904), prezesem Polskiego Towarzystwa Psychotechnicznego (od 1938), także członkiem Towarzystwa Naukowego we Lwowie (od 1920) i członkiem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 1930).

11 Członkostwem w Polskiej Akademii Umiejętności w skali całego UW legitymowało się 39,3% profesorów, UP – 23,3%, a USB – 15,4%.

Zajęcia dydaktyczne

Zgodnie z obowiązującymi przepisami profesor był zobowiązany do przeprowadzenia tygodniowo co najmniej pięciu godzin wykładu i dwóch godzin ćwiczeń (z możliwością zamiany obu form zajęć zgodnie z odpowiednim przelicznikiem). Poza realizacją wykładów kursowych, profesor miał pewną dowolność w proponowaniu tematyki zajęć, w kolejnych latach zwykle także swoje propozycje zmieniał. Oczywiście musiały to być zajęcia tematycznie związane z profilem katedry. Dzięki rokrocznie przygotowywanym przez uczelnię spisom wykładów dysponujemy precyzyjnymi informacjami na temat planowanych zajęć. Posłużyć się tu możemy przykładem profesora KUL Zygmunta Kukulskiego, profesora UJ Stefana Szumana i profesora UJK Bogdana Suchodolskiego. Wśród prowadzonych przez Kukulskiego zajęć znajdowały się m.in.: seminarium pedagogiczne (1925/1926), psychotechnika a wychowanie (1925/1926), Stanisław Staszic jako pedagog (1925/1926), pedagogika eksperymentalna (1926/1927), dydaktyka ogólna (1926/1927). W przypadku Szumana były to: psychologia pedagogiczna (1932/1933), rozwój i funkcje systemu nerwowego a życie psychiczne (1933/1934), inteligencja i uzdolnienie dzieci i młodzieży (1933/1934). Natomiast w przypadku Suchodolskiego: seminarium pedagogiczne (1938/1939), współczesne systemy pedagogiczne (1938/1939), problemy kultury XX w (1938/1939).

Funkcje pełnione na uczelni

Oprócz aktywności naukowej i obowiązków dydaktycznych część kadry profesorskiej realizowała się, pełniąc na uczelni funkcje organizacyjne. Przede wszystkim chodzi o najważniejsze stanowiska kierownicze: rektora/prorektora oraz dziekana/prodziekana. Ze względu na krótki okres trwania kadencji władz uczelni możliwości zaangażowania się w tym obszarze były stosunkowo duże. Kadencja dziekana/prodziekana przez cały okres międzywojenny trwała tylko rok akademicki, do 1933/1934 tak też było w przypadku rektora/prorektora (potem długość ich kadencji wydłużono). W gronie interesujących nas profesorów nie było osoby, która kierowała uczelnią jako rektor, dwóch profesorów (Błachowski i Danysz) jedną kadencję było prorektorami. Więk-

szą aktywność pedagogzy i psychologzy wykazali jako dziekani i prodziekani, dziekanami było sześciu z nich, prodziekanami także 6 (zwykle dziekan po skończeniu kadencji dziekańskiej zostawał prodziekanem). Ośmiu profesorów nie pełniło żadnej ze wspomnianych funkcji. Najaktywniejszy organizacyjnie niewątpliwie był wymieniony wcześniej Błachowski. Był on prorektorem UP w kadencji 1938/1939, 1939/1940 (do 21 września 1939), dziekanem Wydziału Humanistycznego UP w kadencjach 1934/1935, 1935/1936, 1936/1937 (nie dokończył ostatniej kadencji ze względu na chorobę) i prodziekanem na tym Wydziale w kadencji 1937/1938.

Aktywność społeczna i polityczna

Profesorowie uniwersyteccy, mimo że mieli duży potencjał intelektualny i odpowiednie umiejętności, angażowali się w działalność polityczną w stosunkowo skromnym zakresie. Zdarzały się jednak osoby biorące udział w pracach struktur centralnych poszczególnych partii, z ich ramienia zasiadali także w parlamencie, nieraz pełnili funkcje w gabinetach rządowych. Wprawdzie w analizowanej grupie profesorów nie było posłów i senatorów, nikt z nich nie był też ministrem czy wiceministrem, ale kilka osób bardziej czynnie włączyło się w działalność polityczną. Do tego grona można zaliczyć szczególnie Nawroczyńskiego, Jaxę Bykowskiego i Massoniusa. Szczególnie aktywność dwóch pierwszych była znacząca. Nawroczyński już w młodości włączył się w prace struktur centralnych Związku Młodzieży Polskiej „Zet” (za działalność patriotyczną został nawet na kilka miesięcy aresztowany przez Rosjan), od 1911 r. był członkiem Ligi Narodowej, a potem członkiem grupy „Secesja”, w początkowym okresie pierwszej wojny światowej działał w Lidze Państwowości Polskiej. Także Jaxa Bykowski był w młodości członkiem „Zetu”, a od 1905 r. Ligi Narodowej. W okresie międzywojennym włączył się czynnie w prace obozu narodowego, od 1928 r. był członkiem władz centralnych Stronnictwa Narodowego. W pracach obozu narodowego uczestniczył także w latach drugiej wojny światowej, był członkiem Zarządu Głównego Stronnictwa Narodowego; działał w nim również po wojnie. W związku z przynależnością do niejawnie działającego wówczas Stronnictwa, w 1947 r. został aresztowany i skazany na sześć lat więzienia (w 1948 r. ze względu na zły stan zdrowia zwolniony, trzy miesiące później zmarł).

Po 1926 r. linia podziałów politycznych wynikała z popierania lub nie obozu sanacyjnego. Bardziej widoczną reakcją, przynajmniej części kadry profesorskiej, wywoływały niektóre decyzje władz państwowych. Wydarzeniem, które silnie poruszyło część profesorów, było uwięzienie i złe traktowanie polityków opozycyjnych przetrzymywanych w twierdzy brzeskiej. Wśród protestujących w tej sprawie w 1930 r. znalazła się duża grupa profesorów, jeszcze silniejsza była reakcja części środowiska akademickiego na uchwalenie w 1933 r. nowej ustawy o szkołach akademickich. W oparciu o nią minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego mógł m.in. decydować o likwidacji katedr, środowisko akademickie nie miało wątpliwości, że nieraz likwidacja danej katedry miała podłoże polityczne. Dotyczyło to chociażby Jaxy Bykowskiego, który stracił wówczas katedrę.

Dość trudna do zweryfikowania jest skala aktywności społecznej profesorów, wprawdzie w źródłach znajdujemy informacje o tego typu zaangażowaniu, ale przeważnie są one dość lakoniczne. Ze względu na obowiązki zawodowe zwykle działalność społeczna miała ograniczony charakter, najczęściej profesowie brali udział w różnego rodzaju inicjatywach o charakterze oświatowym, kulturalnym i dobroczynnym.

Przed 1918 r. profesorowie (przyszli profesorowie) włączali się także w działalność organizacji patriotycznych i niepodległościowych. Wcześniej wspomniano o przynależności do „Zetu” Nawroczyńskiego i Jaxy Bykowskiego. Mysłakowski od 1910 r. był członkiem „Strzelca”, z którym w 1914 r. znalazł się także Chmaj. Łempicki w latach pierwszej wojny światowej został referentem kulturalnym lwowskiego Biura Prasowego Naczelnego Komitetu Narodowego (w tym czasie był także autorem i redaktorem wydawnictw o charakterze niepodległościowym).

Duża część profesorów (przyszłych profesorów) uczelni wyższych w Polsce zdolnych do służby wojskowej znalazła się w początkach niepodległości w szeregach Wojska Polskiego, takie osoby znajdujemy także w interesującej nas grupie. W konflikcie polsko-ukraińskim brali udział: Kreutz i Błachowski; w wojnie polsko-bolszewickiej: Mysłakowski, Szuman, Kreutz, Suchodolski i Błachowski.

Życie rodzinne

Pożądanym elementem portretu danej zbiorowości jest przedstawienie informacji na temat miejsca urodzenia, pochodzenia społecznego, a także stanu cywilnego osób wchodzących w skład badanej grupy. W przypadku miejsca urodzenia profesorów pedagogiki i psychologii widoczne jest spore zróżnicowanie tego środowiska. Na szesnaście interesujących nas osób najczęściej urodziło się w Galicji – siedem, cztery na terenie Królestwa Polskiego, trzy w zaborze pruskim i po jednej w Rosji (bez Królestwa) i w Austro-Węgrzech (bez Galicji). Dzieląc Galicję na dwie części – wschodnią i zachodnią, cztery osoby przyszły na świat w pierwszej z nich, trzy w drugiej. Trzy osoby urodziły się w dużych miastach – po jednej w Warszawie, Lwowie i Poznaniu (zobacz tabela 2). Przedstawiona grupa profesorów jest stosunkowo niewielka i wyciąganie bardziej generalnych wniosków na temat ich miejsca urodzenia jest utrudnione, stąd po raz kolejny można się odwołać do szerszych informacji dotyczących kierowników katedr całych uczelni. Przywołać tu można dane dotyczące największej z nich – UW. W przypadku uczelni warszawskiej w grupie 191 profesorów kierujących katedrami znajdowało się 49 osób urodzonych w Galicji, w Królestwie Polskim – 86¹², w Rosji (bez Królestwa) – 39, na terenie zaboru pruskiego – 8, w Austro-Węgrzech (bez Galicji) – 5, w Niemczech (bez zaboru pruskiego) – 3, we Francji – 1. W przypadku profesorów pedagogiki i psychologii pewnym wyróżnikiem niewątpliwie jest stosunkowo duża grupa osób urodzonych na terenie zaboru pruskiego, jak wspomniano w skali całego UW było ich tylko 8 (4,2%), podobnie było też na UJ – 3,8% i UJK – 5,8%. Nawet na UP, który swą kadrę profesorską w większej skali zrekrutował na tym terenie, było to „tylko” 18,4%.

12 W przypadku UJ i UJK proporcje urodzonych na terenie Królestwa Polskiego i Galicji były odwrotne w porównaniu z UW, najczęściej profesorów urodziło się w Galicji.

Tabela 2. Miejsce urodzenia, pochodzenie społeczne i stan cywilny profesorów pedagogiki i psychologii

Imię i nazwisko	Miejsce urodzenia i lata życia	Pochodzenie społeczne – zawód ojca	Stan cywilny – liczba zawartych małżeństw / liczba dzieci
Uniwersytet Jagielloński			
Zygmunt Mysłakowski	Królestwo Polskie (1890–1971)	nauczyciel	3/3
Stefan Szuman	zabór pruski (1889–1972)	lekarz	1/2
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie			
Zygmunt Bielawski	zabór pruski (1877–1939)	kierownik gorzelni	nie dotyczy (ksiądz katolicki)
Mieczysław Kreutz	Galicja Wschodnia (1893–1971)	urzędnik	1/1
Stanisław Łempicki	Galicja Wschodnia (1886–1947)	urzędnik	3/3
Bogdan Suchodolski	Królestwo Polskie (1903–1992)	lekarz	2/1
Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie			
Ludwik Chmaj	Galicja Zachodnia (1888–1959)	szewc	2/1a
Piotr Marian Massonius	Rosja (1862–1945)	oficer armii rosyjskiej	1/0
Uniwersytet Warszawski			
Stefan Baley	Galicja Wschodnia (1885–1952)	nauczyciel	0/0
Stanisław Kobylecki	Królestwo Polskie (1864–1939)	ziemianin	nie dotyczy (ksiądz katolicki)
Bogdan Nawroczyńskib	Królestwo Polskie (1882–1974)	lekarz	2/1
Władysław Witwicki	Galicja Zachodnia (1878–1948)	urzędnik	2/2
Uniwersytet Poznański			
Stefan Błachowski	Austro-Węgry (Morawy) (1889–1962)	lekarz wojskowy	1/2
Antoni Danysz	zabór pruski (1853–1925)	urzędnik	0/0
Ludwik Jaxa Bykowski	Galicja Wschodnia (1881–1948)	ziemianin	0/0
Bogdan Nawroczyńskib	Królestwo Polskie (1882–1974)	lekarz	2/1
Katolicki Uniwersytet Lubelski			
Zygmunt Bolesław Kukulski	Galicja Zachodnia (1890–1944)	urzędnik	1/2

Uwagi: ^a Także dwoje dzieci żony z pierwszego małżeństwa; ^b Bogdan Nawroczyński kierował katedrą na UP, następnie na UW.

Źródło: zestawienie przygotowano w oparciu o źródła wymienione w aneksie 1.

W przypadku pochodzenia społecznego wyraźną przewagę miały osoby wywodzące się z rodzin urzędniczych i lekarskich. Na szesnastu profesorów pedagogiki i psychologii dotyczyło to odpowiednio 5 i 4 osób. Po dwóch reprezentantów miały rodziny ziemiańskie i nauczycielskie, w interesującej nas grupie znajdował się także potomek kierownika gorzelni, szewca (chodzi o ojca Chmaja, który posiadał dodatkowo małe gospodarstwo rolne) i wojskowego (chodzi o ojca Massoniusa, który był oficerem armii rosyjskiej i ostatecznie dosłużył się stopnia generała majora). Ponownie możemy się odwołać do całościowych danych dotyczących UW. Na 191 międzywojennych profesorów tej uczelni najliczniejsze reprezentacje mieli potomkowie ziemian – 40, urzędników – 26, lekarzy – 21, nauczycieli – 19, przedstawiciele zawodów prawniczych – 15 i włościan – 11. Tak więc sytuacja w środowisku profesorów pedagogiki i psychologii na sześciu uniwersytetach zasadniczo nie różniła się od tej dotyczącej całego UW (mniej dzieci ziemian i więcej lekarzy).

Większe różnice istniały, jeśli chodzi o liczbę zawieranych małżeństw. W analizowanej grupie znajdowało się dwóch księży katolickich, stąd faktycznie przedstawione dane mogą dotyczyć 14 osób. Spośród nich związku małżeńskiego nie zawarły 3 osoby, jeden raz zeniło się 5 osób, więcej niż raz – 6, w tym dwa razy – 4, trzy razy – 2 (Mysłakowski i Łempicki). Porównując te dane np. ze wszystkimi profesorami UJ (podobnie jest w przypadku całościowych łącznych danych dla sześciu uniwersytetów), widoczna jest różnica w liczbie zawieranych małżeństw, na uczelni krakowskiej na 193 osoby (odliczono księży profesorów) związku małżeńskiego nie zawarło 16 osób, jeden raz zawarły go 153 osoby, dwukrotnie – 23, trzykrotnie – 1. Bardziej „typowa” była sytuacja, jeśli chodzi o liczbę posiadanego potomstwa. Najwięcej dzieci mieli Mysłakowski i Łempicki (w obu przypadkach troje). Wśród profesorów uniwersyteckich, wprawdzie rzadko, ale zdarzały się rodziny bardzo liczne, np. profesor UJ Ludwik Antoni Birkenmajer oraz profesor UW i USB Kazimierz Noiszewski mieli po jedenaścioro dzieci.

W tym miejscu można jeszcze wspomnieć o zainteresowaniach pozawodowych profesorów. Niektórzy koncentrowali się tylko na pracy naukowej, część profesorów poza obowiązkami na uczelni i czasem poświęcanym rodzinie realizowała się także na innych polach. Zainteresowania niektórych przeraźły się w prawdziwe pasje. Szuman współtworzył kabaret „Różowa kukułka” w Krakowie (śpiewał w nim piosenki własnego autorstwa), był także organizatorem koncertów muzyki poważnej nazywanych szumaniadami (sam grał na skrzypcach). Pasjonatem muzyki był także Błachowski (grał na fortepianie),

poza tym uprawiał narciarstwo, łyżwiarstwo, żeglarstwo i pływanie. Swoje zamiłowania artystyczne realizował Witwicki, z sukcesami tworzył akwarele, akwaforty, drzeworyty i rzeźby, projektował także okładki czasopism i przygotowywał ilustracje do książek (również własnych).

Losy profesorów po 1939 r.

Z grona 16 profesorów pedagogiki i psychologii drugą wojnę światową przeżyło 12 (dwóch zmarło jeszcze w okresie międzywojennym, dwóch z przyczyn naturalnych w czasie wojny). Większość ze wspomnianych 12 osób po 1945 r. kontynuowało zatrudnienie w szkolnictwie wyższym (w charakterze profesorów). Jeżeli zdrowie im na to pozwalało, pracowali zawodowo jeszcze przez kolejnych kilkanaście lat, a nawet dłużej. Nawroczyński był profesorem UW do 1960 r. (zajęcia zlecone prowadził do 1967 r.), na tej uczelni Kreutz pracował do 1964 r. Do 1960 r. Szuman i Mysłakowski byli profesorami UJ. Najdłużej czynny zawodowo był Suchodolski, międzywojenny profesor UJK we Lwowie. Do 1970 r. pracował jako profesor UW, przez kolejnych ponad 20 lat (praktycznie do śmierci w 1992 r.) był zatrudniony w kilku jednostkach naukowych PAN (z PAN związany był już przed 1970 r.). Niektórych międzywojennych profesorów po 1945 spotkały szykany ze strony ówczesnych władz. Najbardziej dotkliwie odczuł to Jaxa Bykowski (była już o tym mowa przy omawianiu aktywności politycznej profesorów).

Podsumowanie

Międzywojenni profesorowie pedagogiki i psychologii na tle innych kierowników katedr uniwersyteckich byli grupą dość typową. Dotyczyło to m.in. wykształcenia uzyskanego często na więcej niż jednej uczelni, a także sposobu i okoliczności przechodzenia przez kolejne szczeble awansu naukowego i zawodowego. W większości wypadków przed objęciem katedry interesujący nas profesorowie zdobyli doświadczenie w pracy w szkolnictwie wyższym. Były jednak także obszary, które wyróżniały profesorów pedagogiki i psychologii. Można wśród nich wymienić chociażby aktywność publikacyjną. W porównaniu z ogółem profesorów uniwersyteckich była ona znacząca. W zasadzie dorobku żadnego profesora pedagogiki i psychologii nie można określić jako niewielki. Także analiza dotycząca liczby opanowanych języków obcych

wykazuje znacznie większe umiejętności analizowanej grupy. Przede wszystkim zwrócić trzeba jednak uwagę na wyjątkowo dużą różnorodność wybieranych kierunków kształcenia przygotowującego do przyszłej pracy zawodowej. Oprócz pedagogiki lub/i psychologii większość interesujących nas osób przed objęciem katedry kształciła się zwykle także w zakresie innych dyscyplin, nie tylko pokrewnych. Wśród nich np. filozofii, filologii, historii, socjologii, teologii, prawa, a nawet medycyny czy matematyki. Dzięki temu większość z nich była faktycznie badaczami interdyscyplinarnymi¹³.

Aneks 1. Profesorowie pedagogiki i psychologii na uniwersytetach II Rzeczypospolitej – podstawowa baza źródłowa i ważniejsze opracowania.

Stefan Baley: Archiwum Akt Nowych (AAN), MWRIOP, sygn. 1605 (teczka personalna); Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Stefan Baley); Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego (Archiwum UW), sygn. K-1471 (teczka personalna); Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego, sygn. 73 (teczka personalna).

Zygmunt Bielawski: AAN, MWRIOP, sygn. 1731 (teczka personalna); Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe (LPAO), UJK, f. 26, op. 5, spr. 96 (teczka personalna); f. 26, op. 14, spr. 1368; f. 26, op. 14, spr. 2381.

Stefan Błachowski: Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD), Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu (MWiO), sygn. 118u (dokumenty dotyczące Stefana Błachowskiego); AAN, MWRIOP, sygn. 1762 (teczka personalna); Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Stefan Błachowski); Archiwum PAN w Warszawie. Oddział w Poznaniu (Archiwum PAN Poznań), Materiały Stefana Błachowskiego, sygn. P III-82, t. 120, 122; Archiwum Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (Archiwum UAM), sygn. 191/1 (teczka personalna); sygn. 126/41/3 (teczka personalna); sygn. 15/611/3 (teczka personalna); J. Matysiak, *Stefan Błachowski 1889–1962*, Poznań 2017.

13 W przypadku kierujących katedrami w ramach innych dyscyplin ten aspekt wyglądał zgoła inaczej, w przypadku nauk ścisłych (np. matematyki, fizyki) czy medycyny ta różnorodność w zgłębianiu wiedzy (szczególnie na etapie studiów wyższych i uzupełniających) była widoczna w znacznie mniejszym stopniu.

Ludwik Chmaj: AAN, MWRIOP, sygn. 1975 (teczka personalna); Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie (LCAP Wilno), USB, f. 175, ap. 1 IBb, b. 707 (uczelniana teczka personalna); f. 175, ap. 5 IVB, b. 294 (wydziałowa teczka personalna); Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Ludwika Chmaja, sygn. III-76, t. 99; Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Archiwum UJ), sygn. WF II 121 – Ludwik Chmaj (akta habilitacyjne); sygn. S II 619 – Ludwik Chmaj (teczka personalna); Archiwum Zakładowe PAN w Warszawie, Teczki personalne, sygn. 41/1359 (Chmaj Ludwik); W. Szulakiewicz, *Ludwik Chmaj (1888–1959). Zarys biografii i twórczości pedagogicznej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2003, t. 42, s. 161–182.

Antoni Danysz: AGAD, MWIO, sygn. 118u (dokumenty dotyczące Antoniego Danysza); LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 547; Archiwum PAN i PAU w Krakowie, Akta członków PAU, Antoni Danysz; Archiwum UAM, sygn. 152/33 (teczka personalna); Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego (Archiwum UWr), Akta doktorskie, sygn. F 142.

Ludwik Jaxa Bykowski: LCAP Wilno, USB, f. 175, ap. 5 IVB, b. 293 (wydziałowa teczka personalna); Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, sygn. IPN Po 04/449; IPN Po 75/1834; Archiwum PAN Poznań, Materiały Ludwika Jaxy Bykowskiego, sygn. P III-37, t. 13, 14, 16, 19; Archiwum UAM, sygn. 15/611/12a (teczka personalna); B. Jaxa-Kwiatkowska, *Profesor Ludwik Jaxa-Bykowski (1881–1948). Ostatnie lata życia*, Warszawa 1994.

Stanisław Kobyłecki: Archiwum UJ, sygn. WF II 121 – Stanisław Kobyłecki (akta habilitacyjne); Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, Spuścizna Stanisława Kobyłeckiego, sygn. S. 24.1.

Mieczysław Kreutz: AAN, MWRIOP, sygn. 3697 (teczka personalna); LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 968; f. 26, op. 14, spr. 2381; Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Mieczysława Kreutza, sygn. III-200, t. 279, 280, 281; Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Mieczysław Kreutz); Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki (Archiwum UF Lwów), Akta personalne, f. 119, op. 1, spr. 93; f. 119, op. 1, spr. 308; Archiwum UW, sygn. K-4183 (teczka personalna); Archiwum UWr, Akta personalne, sygn. 138/Kreutz.

Zygmunt Bolesław Kukulski: LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 999 (teczka personalna); f. 26, op. 14, spr. 2381; Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Referat Personalny, sygn. A-26 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. WF II 504 – Zygmunt Kukulski (akta doktorskie); K. Wołk, *Zygmunt Bolesław Kukulski (1890–1944). Pedagog, wychowawca i społecznik*, Lublin 2018; R. Skrzy-

niarz, *Zygmunt Kukulski, Stefan Kunowski i Teresa Kukołowicz – ich rola w rozwoju pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Biografistyka Pedagogiczna” 2018, nr 3, s. 239–256.

Stanisław Łempicki: AAN, MWRiOP, sygn. 4075 (teczka personalna); LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 1080 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S III 246 – Stanisław Łempicki (teczka personalna); S. Łempicki, *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław 1948; S. Łempicki, *Złote paski. Wspomnienia ze szkoły galicyjskiej*, Warszawa 1957; E. Brodacka-Adamowicz, *Stanisław Łempicki (1886–1947) – człowiek i historyk*, Toruń 2002; A. Schletz, *Stanisław Łempicki (1886–1947)*, Kraków 1948; W. Szulakiewicz, *Stanisław Łempicki (1886–1947). Twórca lwowskiej szkoły historii wychowania*, Toruń 2012.

Marian Massonius: AAN, MWRiOP, sygn. 4274 (teczka personalna); LCAP Wilno, USB, f. 175, ap. 1 Ibb, b. 36 (uczelniana teczka personalna); f. 175, ap. 5 IVB, b. 308 (wydziałowa teczka personalna); Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Mariana Massoniusa, sygn. III-17, t. 6–11, 25, 26.

Zygmunt Mysłakowski: AAN, MWRiOP, sygn. 4522 (teczka personalna); Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Zygmunt Mysłakowski (teczka personalna); sygn. WF II 504 – Zygmunt Mysłakowski (akta doktorskie); Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie (Archiwum UP Kraków), sygn. K-24/2 (teczka personalna); K. Szmyd, *Zygmunt Karol Mysłakowski (1890–1971). Twórczość i wkład w rozwój nauk o wychowaniu*, Rzeszów 1997.

Bogdan Nawroczyński: Centralne Archiwum Wojskowe, Krzyż Niepodległości 16.09.1931 – Nawroczyński Roman Bogdan; Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Bogdana Nawroczyńskiego, sygn. III-213, t. 37, 38, 40, 41; Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Bogdan Nawroczyński); Archiwum UAM, sygn. 148/34 (teczka personalna); *Bogdan Nawroczyński. Oddech myśli. Archiwalia główne*, oprac. L. Witkowski, Kraków 2020; T. Jaroszuk, *Z iskrą filarecką w oku. Świat i dzieło Bogdana Nawroczyńskiego*, Olsztyn 2004.

Bogdan Suchodolski: AAN, MWRiOP, sygn. 5953 (teczka personalna); LCAP Wilno, USB, f. 175, ap. 5 IVB, b. 293, 294; LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 1844 (teczka personalna); Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Bogdana Suchodolskiego, sygn. III-313, t. 1–5; Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Bogdan Suchodolski); Archiwum UF Lwów, Akta personalne, f. 119, op. 1, spr. 179; Archiwum UW, sygn. K-6144 (teczka personalna); Archiwum Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, sygn. 39/392 (teczka personalna); Biblioteka

Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu – Dział Rękopisów, Archiwum Bogdana Suchodolskiego. Papiery osobiste, sygn. akc. 223/93/1-3; *Bogdan Suchodolski – osoba i myśl*, red. I. Wojnar, Warszawa 2014.

Stefan Szuman: AAN, MWRIOP, sygn. 6099 (teczka personalna); Archiwum PAN i PAU w Krakowie, Materiały Stefana Szumana, sygn. K III-96, t. 210, 216; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, sygn. IPN BU 1532/3011; sygn. IPN BU 010/5529; Archiwum UJ, sygn. S II 619 – Stefan Szuman (teczka personalna); Archiwum UJ, Spuścizna Stefana Szumana, sygn. 99/1, 99/2; Archiwum UP Kraków, sygn. K-36/11 (teczka personalna); S. Kosno, M. Przeniosło, *Stefan Szuman – intelektualista i artysta, człowiek z poczuciem humoru (okres do 1939 r.)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2021, t. 24, s. 29–46.

Władysław Witwicki: AGAD, MWiO, sygn. 122u (dokumenty dotyczące Władysława Witwickiego); LPAO, UJK, f. 26, op. 5, spr. 265 (teczka personalna); Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych (Władysław Witwicki); A. Nowicki, *Witwicki*, Warszawa, 1982; T. Rzepa, *Psychologia Władysława Witwickiego*, Poznań, 1991.

Streszczenie: W każdym z sześciu istniejących w okresie międzywojennym uniwersytetów funkcjonowały katedry o profilu pedagogicznym i psychologicznym. Zwykle ich charakter i nazewnictwo było niejedolite. W artykule przedstawiono portret zbiorowy profesorów stojących na czele wspomnianych katedr. Takich osób było 16 (Stefan Baley, Zygmunt Bielawski, Stefan Błachowski, Ludwik Chmaj, Antoni Danysz, Ludwik Jaxa Bykowski, Stanisław Kobyłecki, Mieczysław Kreutz, Zygmunt Bolesław Kukulski, Stanisław Łempicki, Marian Massonius, Zygmunt Mysłakowski, Bogdan Nawroczyński, Bogdan Suchodolski, Stefan Szuman i Władysław Witwicki). Międzywojenni profesorowie pedagogiki i psychologii na tle innych kierowników katedr uniwersyteckich byli grupą dość typową. Dotyczyło to m.in. wykształcenia uzyskanego często na więcej niż jednej uczelni, a także sposobu i okoliczności przechodzenia przez kolejne szczeble awansu naukowego i zawodowego. Były jednak także obszary, które wyróżniały profesorów interesujących nas specjalności. Przede wszystkim trzeba zwrócić uwagę na wyjątkowo dużą różnorodność wybieranych kierunków kształcenia przygotowujących do przyszłej pracy zawodowej. Oprócz pedagogiki lub/i psychologii większość osób przed objęciem katedry kształciła się zwykle także w zakresie innych dyscyplin, nie tylko pokrewnych. Dzięki temu duża część z nich była faktycznie badaczami interdyscyplinarnymi.

Słowa kluczowe: uniwersytety w II Rzeczypospolitej, pedagodzy polscy w XX wieku, psycholodzy polscy w XX wieku.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Ministerstwo Wyznań i Oświaty, sygn. 118u (dokumenty dotyczące Stefana Błachowskiego, dokumenty dotyczące Antoniego Danysza); sygn. 122u (dokumenty dotyczące Władysława Witwickiego).
- Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 1605, 1731, 1762, 1975, 3697, 4075, 4274, 4522, 5953, 6099.
- Lwowskie Państwowe Archiwum Obwodowe, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, f. 26, op. 5, spr. 96; f. 26, op. 14, spr. 1368; f. 26, op. 5, spr. 547; f. 26, op. 5, spr. 968; f. 26, op. 14, spr. 2381; f. 26, op. 5, spr. 999; f. 26, op. 5, spr. 1080; f. 26, op. 5, spr. 265; f. 26, op. 5, spr. 1844.
- Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, f. 175, ap. 1 Ibb, b. 707; f. 175, ap. 5 IVB, b. 294; f. 175, ap. 1 IBB, b. 36; f. 175, ap. 5 IVB, b. 308; f. 175, ap. 5 IVB, b. 293, 294.
- Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki, Akta personalne, f. 119, op. 1, spr. 93; f. 119, op. 1, spr. 308; f. 119, op. 1, spr. 179.
- Centralne Archiwum Wojskowe, Krzyż Niepodległości 16.09.1931 – Nawroczyński Roman Bogdan.
- Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Ludwika Chmaja, sygn. III-76, t. 99; Materiały Mieczysława Kreutz, sygn. III-200, t. 279, 280, 281; Materiały Mariana Massoniusa, sygn. III-17, t. 6–11, 25, 26; Materiały Bogdana Nawroczyńskiego, sygn. III-213, t. 37, 38, 40, 41; Materiały Bogdana Suchodolskiego, sygn. III-313, t. 1–5.
- Archiwum PAN w Warszawie, „Minerwa Polska” – kartoteka uczonych: Stefan Baley, Stefan Błachowski, Mieczysław Kreutz, Bogdan Nawroczyński, Bogdan Suchodolski, Władysław Witwicki.
- Archiwum PAN i PAU w Krakowie, Akta członków PAU (Antoni Danysz); Materiały Stefana Szumana, sygn. K III-96, t. 210, 216.
- Archiwum PAN w Warszawie. Oddział w Poznaniu, Materiały Stefana Błachowskiego, sygn. P III-82, t. 120, 122; Materiały Ludwika Jaxy Bykowskiego, sygn. P III-37, t. 13, 14, 16, 19.
- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, sygn. IPN BU 1532/3011; IPN BU 010/5529; IPN Po 04/449; IPN Po 75/1834.
- Archiwum Archidiecezji Warszawskiej, Spuścizna Stanisława Kobyłeckiego, sygn. S. 24.1.
- Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. WF II 121 – Ludwik Chmaj; sygn. S II 619 – Ludwik Chmaj; sygn. WF II 121 – Stanisław Kobyłecki; sygn. WF II 504 – Zygmunt Kukulski; sygn. S II 619 – Zygmunt Mysłakowski; sygn. WF II 504 – Zygmunt Mysłakowski; sygn. S II 619 – Stefan Szuman; Spuścizna Stefana Szumana, sygn. 99/1, 99/2.
- Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. K-1471 (Stefan Baley); sygn. K-4183 (Mieczysław Kreutz); sygn. K-6144 (Bogdan Suchodolski).

- Archiwum Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Referat Personalny, sygn. A-26 (Zygmunt Bolesław Kukulski).
- Archiwum Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, sygn. 191/1, 126/41/3, 15/611/3, 152/33, 15/611/12a, 148/34.
- Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, Akta doktorskie, sygn. F 142 (Antoni Danysz); Akta personalne, sygn. 138/Kreutz.
- Archiwum Uniwersytetu Łódzkiego, sygn. 73 (Stefan Baley).
- Archiwum Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, sygn. K-24/2 (Zygmunt Mysłakowski); sygn. K-36/11 (Stefan Szuman).
- Archiwum Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, sygn. 39/392 (Bogdan Suchodolski).
- Archiwum Zakładowe PAN w Warszawie, Teczki personalne: sygn. 41/1359 (Chmaj Ludwik)
- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu – Dział Rękopisów, Archiwum Bogdana Suchodolskiego. Papiery osobiste, sygn. akc. 223/93/1-3.
- Bogdan Nawroczyński. *Oddech myśli. Archiwalia główne*, oprac. L. Witkowski, Kraków 2020.
- Łempicki S., *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław 1948.
- Łempicki S., *Złote paski. Wspomnienia ze szkoły galicyjskiej*, Warszawa 1957.

Opracowania

- Bogdan Suchodolski – *osoba i myśl*, red. I. Wojnar, Warszawa 2014.
- Brodacka-Adamowicz E., *Stanisław Łempicki (1886–1947) – człowiek i historyk*, Toruń 2002.
- Jaroszuk T., *Z iskrą filarecką w oku. Świat i dzieło Bogdana Nawroczyńskiego*, Olsztyn 2004.
- Jaxa-Kwiatkowska B., *Profesor Ludwik Jaxa-Bykowski (1881–1948). Ostatnie lata życia*, Warszawa 1994.
- Kosno S., Przeniosło M., *Stefan Szuman – intelektualista i artysta, człowiek z poczuciem humoru (okres do 1939 r.)*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku” 2021, t. 24, s. 29–46.
- Matysiak J., *Stefan Błachowski 1889–1962*, Poznań 2017.
- Nowicki A., *Witwicki*, Warszawa, 1982.
- Przeniosło M., *Katedry pedagogiczne na uczelniach akademickich w II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, 62 (2017), nr 2, s. 134–152, DOI: 10.5604/01.3001.0010.3294.
- Przeniosło M., Przeniosło M., *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Uniwersytet Jagielloński*, Kielce 2021; *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Kielce 2022; *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kielce 2022; *Uniwersytet Warszawski*, Kielce 2022; *Uniwersytet Poznański*, Kielce 2022; *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie*, Kielce 2022.

- Rzepa T., *Psychologia Władysława Witwickiego*, Poznań, 1991.
- Schletz A., *Stanisław Łempicki (1886–1947)*, Kraków 1948.
- Skrzyniarz R., *Zygmunt Kukulski, Stefan Kunowski i Teresa Kukołowicz – ich rola w rozwoju pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, „Biografistyka Pedagogiczna” 2018, nr 3, s. 239–256.
- Szmyd K., *Zygmunt Karol Myślakowski (1890–1971). Twórczość i wkład w rozwój nauk o wychowaniu*, Rzeszów 1997.
- Szulakiewicz W., *Ludwik Chmaj (1888–1959). Zarys biografii i twórczości pedagogicznej*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2003, t. 42, s. 161–182.
- Szulakiewicz W., *Stanisław Łempicki (1886–1947). Twórca lwowskiej szkoły historii wychowania*, Toruń 2012.
- Wołek K., *Zygmunt Bolesław Kukulski (1890–1944). Pedagog, wychowawca i społecznik*, Lublin 2018.